

Вересень 2020

Цей інформаційний бюлетень не є зобов'язуючим для Суду і не є вичерпним

Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

Стаття 15 [Європейської Конвенції з прав людини](#)¹ (відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) за виняткових обставин надає урядам держав-учасниць можливість у тимчасовий, обмежений і контрольований спосіб відступити від свого зобов'язання забезпечити певні права та свободи відповідно до Конвенції. Використання цього положення врегульовано такими процесуальними та матеріальними умовами²:

⇒ право на відступ може застосовуватись *лише у воєнний час чи під час іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації*;

⇒ держава повинна вживати заходів щодо відступу від своїх зобов'язань за Конвенцією *лише в межах, яких вимагає гострота становища*;

⇒ будь-які відступи не можуть суперечити *іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом*;

⇒ *певні права за Конвенцією не дозволяють відступу*: пункт 2 статті 15 зокрема забороняє відступ від зобов'язань стосовно права на життя, за винятком випадків законних дій у воєнний час, заборони катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборони рабства та примусової праці, а також правила "ніякого покарання без закону"; так само неможливий відступ від зобов'язань за статтею 1 Протоколу № 6 до Конвенції (скасування смертної кари в мирний час) і статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі);

⇒ *насамкінець, на процесуальному рівні, держава, яка користується правом на відступ, повинна повідомити про це Генерального секретаря Ради Європи.*

¹. Стаття 15 (відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) [Європейської Конвенції з прав людини](#) передбачає, що:

"1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2 [право на життя], крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статті 3 [заборона катування чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та покарання], пункту 1 статті 4 [заборона рабства і примусової праці] та статті 7 [ніякого покарання без закону].

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх уживання. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали діяти, а положення Конвенції знову застосовують у повній мірі".

². Дивись, зокрема, рішення у справі «Лоулесс проти Ірландії (№3)» ([Lawless v. Ireland \(no. 3\)](#)), від 1 липня 1961 року, [законодавча частина] п. 22: "...[У]ряд будь-якої з Високих Договірних Сторін у разі війни чи надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, має право вжити інших заходів щодо відступу від своїх зобов'язань згідно з Конвенцією, крім зазначених у пункті 2 статті 15, за умови, що такі заходи суворо обмежені вимогами складної ситуації, а також що вони не суперечать іншим зобов'язанням відповідно до міжнародного законодавства...".

Факти й цифри

5 червня 2015 року Україна повідомила Генерального секретаря Ради Європи про те, що, зважаючи на надзвичайну ситуацію в країні, органи влади України вирішили застосувати положення статті 15 Європейської конвенції з прав людини, щоб відступити від деяких своїх прав, передбачених Конвенцією³.

У березні та квітні 2020 року у зв'язку з кризою в галузі охорони здоров'я, пов'язаною з COVID-19, Латвія⁴, Румунія⁵, Армєнія⁶, Республіка Молдова⁷, Естонія⁸, Грузія⁹, Албанія¹⁰, Північна Македонія¹¹, Сербія¹² та Сан Марино¹³ повідомили Генерального секретаря Ради Європи про свої рішення застосувати статтю 15 Конвенції.

На сьогодні вісім інших держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини – Албанія, Вірменія, Франція, Грузія, Греція, Ірландія, Туреччина та Сполучене Королівство – також скористалися своїм правом відступу¹⁴. Чотири з цих держав мали обґрунтувати вжиті заходи у світлі вимог Конвенції, зокрема це Греція, Ірландія, Сполучене Королівство і Туреччина (див. нижче).

³. Див. [прес-реліз](#), опублікований на сайті Генерального секретаря 10 липня 2015 року. Див. також заяву Уряду України щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, які зареєстрував Генеральний секретаріат [4 листопада 2015 року](#), [30 червня 2016 року](#) та [2 лютого 2017 року](#). Див. **нещодавно**: [Повідомлення і часткове скасування відступу](#) зареєстроване Генеральним секретаріатом 3 грудня 2019 року.

⁴. Див. [заяву](#) Уряду Латвії щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 16 березня 2020 року. Скасування відступу зареєстровано Генеральним секретаріатом Ради Європи 10 червня 2020 року (див. [повідомлення](#) того ж дня).

⁵. Див. [заяву](#) Уряду Румунії щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 17 березня 2020 року. Скасування відступу зареєстровано Генеральним секретаріатом Ради Європи 15 травня 2020 року (див. [повідомлення](#) того ж дня).

⁶. Див. [заяву](#) Уряду Армєнії щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 19 березня 2020 року. Скасування відступу зареєстровано Генеральним секретаріатом Ради Європи 16 вересня 2020 року (див. [повідомлення](#) того ж дня).

⁷. Див. [заяву](#) Уряду Республіки Молдова щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 19 березня 2020 року. Скасування відступу зареєстровано Генеральним секретаріатом Ради Європи 20 травня 2020 року (див. [повідомлення](#) того ж дня).

⁸. Див. [заяву](#) Уряду Естонії щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 20 березня 2020 року. Скасування відступу зареєстровано Генеральним секретаріатом Ради Європи 18 травня 2020 року (див. [повідомлення](#) того ж дня).

⁹. Див. [заяву](#) Уряду Грузії щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 23 березня 2020.

¹⁰. Див. [заяву](#) Уряду Албанії щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 31 березня 2020 року. Скасування відступу зареєстровано Генеральним секретаріатом Ради Європи 25 червня 2020 року (див. [повідомлення](#) того ж дня).

¹¹. Див. [заяву](#) Уряду Північної Македонії щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 1 квітня 2020 року. Скасування відступу зареєстровано Генеральним секретаріатом Ради Європи 30 червня 2020 року (див. [повідомлення](#) того ж дня).

¹². Див. [заяву](#) Уряду Сербії щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 6 квітня 2020 року.

¹³. Див. [заяву](#) Уряду Сан Марино щодо Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зареєстровану Генеральним секретаріатом 10 квітня 2020 року. Скасування відступу зареєстровано Генеральним секретаріатом Ради Європи 24 червня 2020 року (див. [повідомлення](#) того ж дня).

¹⁴. Див. більш детальну інформацію щодо змісту цих відступів на [веб-сайті](#) Бюро договорів Ради Європи.

Матеріально-правові вимоги

(1) Право на відступ може застосовуватися лише у воєнний час чи під час іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації

Заходи відступу, вжиті Ірландією у 1957 році для боротьби з діяльністю ІРА (Ірландської республіканської армії) та її дисидентськими групами

Лоулесс проти Ірландії (№3)(Lawless v. Ireland (no. 3)) (див. також ст. 6 і ст. 11

нижче)

1 липня 1961 року (рішення)

Заявник, якого підозрювали в тому, що він був членом ІРА (Ірландська республіканська армія), стверджував, що з липня до грудня 1957 року він утримувався у військовому таборі в Ірландії, не маючи можливості постати перед суддею **у цей період**.

Європейський суд із прав людини зазначив, що в загальному контексті статті 15 Конвенції природне та звичне значення слів "іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації" було достатньо зрозумілим: **"виняткова ситуація кризи чи надзвичайної ситуації, яка впливає на все населення та становить загрозу організованому життю спільноти, з якої складається держава"** (пункт 28 (законодавча частина) рішення). Розглядаючи, чи ця концепція ґрунтувалася на фактах і обставинах, що змусили Уряд Ірландії проголосити Декларацію від 5 липня 1957 року, яка вводила особливі повноваження щодо ув'язнення, Суд визнав, що це справді так. Уряд Ірландії зробив висновок про існування в той час "суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації", поєднавши різні чинники, зокрема такі: наявність на території Республіки Ірландія таємної армії, що провадила антиконституційну діяльність, і застосування насильства для досягнення цих цілей; той факт, що ця армія також діяла за межами території держави, що ставило під серйозну загрозу відносини Республіки Ірландія з її сусідами; стабільне і тривожне посилення терористичної діяльності з осені 1956 року до першої половини 1957 року. За обставин цієї справи Суд встановив, що **Уряд Ірландії виправдано заявив про суспільну небезпеку, що загрожує життю нації** в Ірландії, а тому мав право застосувати положення пункту 1 статті 15 Конвенції, для цілей якої складено ці положення, і вжити заходів щодо відступу від своїх зобов'язань згідно з Конвенцією.

Відступ від зобов'язань Урядом Греції в період «режиму диктатури полковників» у 1967 році

Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції («Справа Греції»)
(Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece («The Greek Case»))

5 листопада 1969 року (звіт Європейської комісії з прав людини¹⁵)

21 квітня 1967 року революційний (військовий) уряд здійснив переворот у Греції. Наступного місяця, згідно зі статтею 15 Європейської конвенції з прав людини, новий уряд повідомив Генерального секретаря Ради Європи про те, що він призупиняє здійснення певних прав відповідно до Конституції Греції. У своїй заяві уряди Данії, Норвегії, Швеції та Нідерландів стверджували, що уряд Греції порушив низку положень Конвенції, а також що не було продемонстровано виконання умов, які стаття 15 передбачає для того, щоб мати можливість відступити від своїх зобов'язань. Греція стверджувала, що Європейська комісія з прав людини не мала

¹⁵. Спільно з Європейським судом із прав людини та Комітетом міністрів Ради Європи Європейська комісія з прав людини, яка засідала у Страсбурзі від липня 1954 року до жовтня 1999 року, наглядала за дотриманням Договірними державами їхніх зобов'язань згідно з Європейською конвенцією з прав людини. Коли 1 листопада 1998 року Суд став постійним органом, Комісія припинила своє існування.

компетенції розглядати ситуацію відповідно до статті 15, оскільки вона не могла контролювати заходи, які революційний уряд використовував, щоб залишитися при владі.

Європейська комісія з прав людини постановила, що має відповідну юрисдикцію, а також, що за цих обставин **умов для застосування статті 15 Конвенції не було виконано**. Вона зазначила, що суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, на яку посилалася Греція (військова хунта захопила владу), насправді не було. Комісія встановила, що законодавчі заходи й адміністративні практики уряду Греції порушували низку положень Конвенції, а також, що ці заходи й практики не були виправданими відповідно до статті 15 Конвенції.

Відступ Сполученого Королівства від зобов'язань на початку 1970-х років після терактів, пов'язаних із ситуацією в Північній Ірландії

Ірландія проти Сполученого Королівства (Ireland v. the United Kingdom)

(див. також нижче, ст. 7)

18 січня 1978 року (рішення)

Для боротьби з тим, що уряд-відповідач назвав "найдовшою та найжорстокішою терористичною кампанією, що відбувалася в кожній із частин ірландського острова", влада Північної Ірландії із серпня 1971 року до грудня 1975 року здійснила низку позасудових заходів, пов'язаних з арештом, триманням під вартою та засудженням. У цей період Уряд Сполученого Королівства надіслав Генеральному секретарю Ради Європи шість повідомлень про відступ від таких зобов'язань. Уряд Ірландії стверджував, що позасудові заходи у формі позбавлення свободи не були сумісними зі статтею 15 і порушували статтю 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність).

Повторюючи, що статтю 15 Конвенції застосовували лише "в період війни" чи "іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації", Суд зазначив, що **наявність такої надзвичайної ситуації була очевидною з фактів справи**.

Бренніґан і МакБрайд проти Сполученого Королівства (Brannigan and McBride v. the United Kingdom) (див. також нижче, ст. 7 і 9)

26 травня 1993 року (рішення)

Ця справа стосувалася нового випадку відступу Сполученого Королівства від своїх зобов'язань стосовно Північної Ірландії. Двох заявників, яких підозрювали у причетності до ІРА, заарештувала поліція Північної Ірландії й утримувала у відділку: одного – упродовж шести днів і чотирнадцяти з половиною годин, а другого – протягом чотирьох днів, шести годин і двадцяти п'яти хвилин. Обидва скаржилися на те, що вони негайно не постали перед суддею. Уряд Сполученого Королівства просив Суд ухвалити, що Сполучене Королівство не порушило статтю 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність), скориставшись 12 грудня 1988 року своїм правом на відступ згідно зі статтею 15 Конвенції.

Посилаючись на свої рішення у справах «*Лоулесс (№ 3) проти Ірландії*» та «*Ірландія проти Сполученого Королівства*» (див. вище) і провівши власне оцінювання у світлі доступних доказів щодо ступеня та наслідків жорстокості терористів у Північній Ірландії **та в інших регіонах Сполученого Королівства, Суд постановив, що за цих обставин не було сумнівів у наявності суспільної небезпеки, що загрожує життю нації**.

Відступ Уряду Туреччини від своїх зобов'язань стосовно південно-східної Туреччини у 1990 році після сутичок між підрозділами служби безпеки та членами незаконної організації РПК (Робітничча партія Курдистану)

Аксой проти Туреччини (Aksoy v. Turkey) (див. також нижче, ст. 8, 11 і 13)

18 грудня 1996 року (рішення)

З 1985 року в південно-східній Туреччині тривали серйозні заворушення між підрозділами служби безпеки та членами РПК. У час, коли Суд розглядав справу, у

десятьох з одинадцяти провінцій цієї частини Туреччини з 1985 року було впроваджено надзвичайний стан. Заявник, зокрема, стверджував, що його затримання в 1992 році за підозрою в допомозі та підтримці терористів із РПК було незаконним. Уряд Туреччини заявив, що статтю 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність) не було порушено, зважаючи на відступ від зобов'язань, про який Туреччина сповістила в 1990 році відповідно до статті 15 Конвенції. Уряд, зокрема, стверджував, що в південно-східній Туреччині існувала суспільна небезпека, яка загрожувала життю нації, чого заявник не оскаржував, хоча стверджував, що це питання мають вирішувати органи Конвенції.

Суд встановив, у світлі всіх доступних йому доказів, що **ступінь і конкретні наслідки терористичної діяльності РПК у південно-східній Туреччині, без сумніву, створили у відповідному регіоні суспільну небезпеку, що загрожувала життю нації**. Суд повторив, окрім іншого, що на кожну державу-учасницю покладено відповідальність за "життя [її] нації", визначення того, чи це життя було під загрозою "суспільної небезпеки", і якщо так, наскільки далеко потрібно зайти у спробах подолати таку небезпеку. Через безпосередній і постійний зв'язок із нагальними тогочасними потребами національні органи влади були у кращому становищі, ніж міжнародний суддя, щоб ухвалити рішення щодо наявності такої надзвичайної ситуації та характеру й масштабу відступу, необхідних для її подолання. Отже, у цьому питанні національним органам влади потрібно було залишити значну свободу розсуду. Утім, свобода розсуду держав не була необмеженою. Суд повинен був визначити, чи, *крім іншого*, держави відступили від зобов'язань "виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища". Здійснюючи цей нагляд у Європі, Суд мав приділити належну увагу таким важливим чинникам, як характер прав, які зазнали впливу через відступ від зобов'язань, та обставинам, які призвели до цього, а також тривалості надзвичайної ситуації.

Відступ Сполученого Королівства від своїх зобов'язань у 2001 році після терористичних атак "9/11" у США

[А. та інші проти Сполученого Королівства \(№ 3455/05\) \(A. and Others v. the United Kingdom \(no. 3455/05\)\)](#) (див. також нижче, ст. 8)

19 лютого 2009 року (рішення – Велика Палата)

Після терористичних атак проти США 11 вересня 2001 року уряд Сполученого Королівства вважав, що певні іноземні громадяни, які перебували у Сполученому Королівстві, надавали підтримку мережі ісламістських терористичних операцій, пов'язаних з Аль-Каїдою, а тому становили загрозу Сполученому Королівству. Оскільки кількох із цих іноземних громадян не можна було депортувати через ризик жорстокого поводження з ними в їхніх країнах, Уряд вирішив за необхідне встановити розширені повноваження, що дозволяли б затримання іноземних громадян у випадках, коли Державний секретар обґрунтовано вважав, що присутність особи у Сполученому Королівстві становила ризик національній безпеці й існувала обґрунтована підозра в тому, що така особа була "міжнародним терористом". Оскільки уряд вирішив, що ця схема утримання під вартою могла бути несумісною з пунктом 1 статті 15 (право на свободу та особисту недоторканність), він повідомив про відступ від своїх зобов'язань відповідно до статті 15 Конвенції, встановлюючи положення частини 4 Закону про боротьбу з тероризмом, злочинністю та безпеку, зокрема повноваження затримувати іноземних громадян, яких вважають "підозрюваними в міжнародному тероризмі", яких у "відповідний момент" не можна депортувати зі Сполученого Королівства. 11 заявників, які поскаржилися на те, що їх утримували в умовах режиму підвищеної безпеки відповідно до цього законодавчого порядку, стверджували, що в той час не існувало суспільної небезпеки, яка загрожувала життю нації. Вони висунули три основні аргументи на підтримку своєї позиції: 1) надзвичайна ситуація не була ні фактичною (*відповідно до оригіналу*), ні неминучою; 2) вона не мала тимчасового характеру; 3) практика інших держав, жодна з яких не відступала від своїх зобов'язань за Конвенцією, а також зважені погляди інших національних і міжнародних органів дозволяють припустити, що існування надзвичайного стану не було встановлено.

Суд визнав факт існування суспільної небезпеки, що загрожувала життю нації.

Державний секретар надав національним судам докази наявності загрози серйозних терористичних атак, які планували проти Сполученого Королівства. Спеціальній комісії з імміграційних апеляцій було надано додаткові засекречені докази. Усі національні судді, за винятком одного, погодилися, що інформація про небезпеку була достовірною. Хоча у Сполученому Королівстві не було атаки Аль-Каїди в час, коли було здійснено відступ, Суд не вважав, що національні органи влади можна було критикувати за страх перед неминучою загрозою такої атаки. Не можна було сподіватися, що держава очікуватиме настання катастрофи, перш ніж уживати заходів щодо її усунення. На основі доступної їм інформації національні органи влади мали значну свободу розсуду під час оцінювання загрози. Потрібно було приділити увагу рішенням виконавчих органів влади та Парламенту із цього питання. Значну увагу також варто було звернути на позиції національних судів, які мали кращий доступ до доказів, що стосувалися наявності надзвичайної ситуації.

Відступ уряду Туреччини після спроби перевороту 15 липня 2016 року

Шахін Алпай проти Туреччини (Sahin Alpay v. Turkey) і Мехмет Хасан Алтан проти Туреччини (Mehmet Hasan Altan v. Turkey) (див. також нижче, ст. 9)

20 березня 2018 року (рішення Палати)

Ці справи стосувалися скарг двох журналістів, яких заарештували й тримали під вартою після спроби військового перевороту 15 липня 2016 року. Уряд Туреччини наголосив, зокрема, на тому, що всі скарги заявників потрібно розглядати з належною увагою до відступу від зобов'язань, про що Генерального секретаря Ради Європи повідомили 21 липня 2016 року відповідно до статті 15 Конвенції.

В обох випадках Суд зазначив, що Конституційний Суд Туреччини розглянув факти з конституційного погляду, що призвело до проголошення надзвичайного стану, та дійшов висновку, що спроба військового перевороту становила серйозну загрозу для життя й існування нації. У світлі висновків Конституційного Суду й решти доступних матеріалів, Суд також вирішив, що спроба військового перевороту показала наявність "суспільної небезпеки, що загрожує життю нації" у контексті Конвенції.

(2) Держава повинна вживати заходів щодо відступу від своїх зобов'язань за Конвенцією лише в межах, яких вимагає гострота становища

Лоулесс проти Ірландії №3 (Lawless v. Ireland (no. 3)) (див. також вище, ст. 3, та нижче, ст. 11)

1 липня 1961 року (рішення)

Заявник стверджував, крім іншого, що навіть якщо ситуація в Північній Ірландії в 1957 році була такою, що виправдовувала відступ від зобов'язань згідно з Конвенцією, введення в дію та застосування частини II Закону про злочини проти держави від 1940 року було непропорційним відносно суворим вимогам ситуації. Уряд Ірландії стверджував, що заходи, ужиті згідно із частиною II Закону від 1940 року, за цих обставин були суворо необхідними відповідно до пункту 1 статті 15 Конвенції.

Суд зазначив, що жодний із заходів, доступних уряду Ірландії для боротьби з діяльністю IRA та її спецпідрозділами, зокрема застосування звичайного права чи навіть інституту спеціальних кримінальних судів, не уможливив би вирішення ситуації в Ірландії в 1957 році чи відновлення миру і порядку. За цих обставин Суд вирішив, що затримання підозрюваних терористів без їх представлення перед суддею, як передбачено Законом від 1940 року, підпадає під дію **низки гарантій, призначених запобігати зловживанням** у цій системі адміністративного затримання (наприклад, постійний нагляд із боку Парламенту, "Комісії із затримання" й обіцянки звільнити затриману особу, яка зобов'язалася не брати участі в незаконній діяльності), могли вважати заходом, що суворо обмежується серйозністю ситуації в контексті статті 15 Конвенції; тобто захід, якого вимагали обставини.

Що стосується конкретної справи заявника, то **нічого не підтверджувало того, що повноваження щодо затримання, закріплені за урядом Ірландії Законом від 1940 року, було застосовано** проти нього в контексті статті 18 Конвенції **для**

цілей, відмінних від тих, для яких їх надавали, або у значенні статті 15 унаслідок заходу, що перевищує необхідні вимоги тогочасної ситуації. Крім того, уряд Ірландії повідомив заявника, що його буде звільнено, якщо він письмово зобов'яжеться "поважати Конституцію та законодавство Ірландії", не буде членом незаконних організацій та не допомагатиме їм. Він прийняв пропозицію, та, щойно **він надав це зобов'язання, його звільнили**.

Ірландія проти Сполученого Королівства (Ireland v. the United Kingdom)

(див. також вище, ст. 4)

18 січня 1978 року (рішення)

На думку уряду Ірландії, заходи, впроваджені в Північній Ірландії з 9 серпня 1971 року до березня 1975 року, які дозволяли позасудове позбавлення свободи, перевищували "суворо необхідну міру" у відповідній ситуації, а уряд Сполученого Королівства стверджував протилежне.

Суд зазначив, що в цій ситуації стаття 15 Конвенції залишала державам широку свободу розсуду. На кожну державу покладено відповідальність за "життя [її] нації", визначення того, чи це життя було під загрозою "суспільної небезпеки", і якщо так, то наскільки далеко потрібно зайти у спробах подолати таку небезпеку. Через безпосередній і постійний зв'язок із нагальними тогочасними потребами національні органи влади були у кращому становищі, ніж міжнародний суддя, щоб ухвалити рішення щодо наявності такої надзвичайної ситуації та характеру й масштабу відступу від зобов'язань, необхідних для її подолання. Утім стосовно цього держави не мали необмежених повноважень, а тому Суд повинен переконатися, чи відповідні дії не перевищували "меж, яких вимагає гострота становища". У цій справі Суд не підтвердив цього, зважаючи на свободу розсуду, яку мали держави-учасниці, й те, що Сполучене Королівство перевищило "межі, яких вимагає гострота становища" у значенні пункту 1 статті 15 Конвенції.

Бренніґан і МакБрайд проти Сполученого Королівства (Brannigan and McBride v. the United Kingdom)

(див. також вище, ст. 4, та нижче, ст. 9)

26 травня 1993 року (рішення)

Повідомлення про відступ від зобов'язань, використане в цій справі, подібне до рішення у справі *Броган та інші проти Сполученого Королівства (Brogan and Others v. the United Kingdom)* від 29 листопада 1988 року (див. нижче ст. 11), де встановлено, що уряд Сполученого Королівства порушив пункт 3 статті 5 Конвенції (право на свободу й особисту недоторканність/право на розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження), оскільки заявники негайно не постали перед суддею. Суд мав вивчити обставини відступу від зобов'язань на основі цього факту, не забуваючи зокрема, що повноваження щодо арешту й взяття під варту були чинними ще з 1974 року.

Суд зазначив, що центральним питанням у цій справі була не наявність повноважень щодо взяття під варту підозрюваних у тероризмі осіб на 7 днів, а здійснення цього повноваження без втручання суду.

Що стосується того, чи відступ від зобов'язань був дійсною відповіддю на надзвичайну ситуацію, оскільки повноваження щодо тривалого утримання під вартою без такого судового контролю та відступ від зобов'язань 23 грудня 1988 року були явно пов'язаними з тривалим існуванням надзвичайної ситуації, не було жодних ознак того, що такий відступ не був справжньою відповіддю на ситуацію.

Щодо того, чи відступ від зобов'язань був передчасним, його законність не можна ставити під сумнів лише через те, що уряд вирішив вивчити ймовірність появи способу гарантування більшого дотримання зобов'язань за Конвенцією в майбутньому. Такий процес тривалих роздумів справді не лише відповідав пункту 3 статті 15, який вимагає постійного перегляду наявності потреби в надзвичайних заходах, але й передбачався самим поняттям пропорційності.

Що стосується того, чи була виправданою відсутність судового контролю над тривалим триманням під вартою, крім іншого, Суд знову зазначив, що він не може підмінити своєю думкою думку уряду щодо того, які заходи були найбільш належними чи доцільними у відповідний період наявності надзвичайної ситуації, адже уряд безпосередньо відповідальний за встановлення балансу між застосуванням ефективних заходів для боротьби з тероризмом, з одного боку, й

повагою до прав людини, з другого. У контексті Північної Ірландії, де судова система була невеликою та вразливою до терористичних атак, зрозуміло, що громадська довіра до незалежності судової системи була дуже важливим питанням для уряду. У світлі цих міркувань не можна сказати, що уряд перевищив свою свободу розсуду, прийнявши за цих обставин рішення про відсутність судового контролю.

Насамкінець, що стосується гарантій від зловживань, Суд був переконаний, що такі гарантії справді були й забезпечували важливий захід для захисту від свавільної поведінки та ув'язнення без права листування і спілкування. Крім основних гарантій, застосування відповідного законодавства постійно підлягало незалежному перегляду й до 1989 року регулярно поновлювалося.

У цій справі, **зважаючи на суть терористичної загрози в Північній Ірландії, обмежений характер відступу та його причини, а також наявність основних гарантій від зловживання**, Суд дійшов висновку, що уряд Сполученого Королівства **не перевищив своєї свободи розсуду, вважаючи, що такого відступу вимагала гострота становища.**

[Аксой проти Туреччини \(Aksoy v. Turkey\)](#) (див. також вище, ст. 4, та нижче, ст. 11 і 13)

18 грудня 1996 року (рішення)

У цій справі заявника утримували під вартою щонайменше чотирнадцять днів, протягом яких він не постав перед суддею чи судовим представником. Уряд Туреччини прагнув обґрунтувати свій захід особливими вимогами поліцейського розслідування у великому регіоні, який перебував під контролем терористичної організації, що отримувала зовнішню підтримку. Хоча заявник не надав детальних аргументів проти законності відступу Туреччини в цілому, він поставив під сумнів потребу в утриманні підозрюваних під вартою в південно-східній Туреччині впродовж чотирнадцяти або більше днів без судового нагляду. На його думку, для суддів у цій частині Туреччини не було жодного ризику в здатності й зобов'язанні частіше переглядати законність тримання під вартою.

Стосовно тривалості тримання під вартою без нагляду Суд зазначив, що **уряд Туреччини не надав Суду детальних причин того, чому через боротьбу з тероризмом у південно-східній Туреччині заходи судового контролю були такими, що неможливо втілити на практиці.** Хоча Суд визнав, що розслідування терористичних злочинів, без сумніву, створювало специфічні проблеми для органів влади, він не міг визнати факт необхідності утримувати підозрюваного під вартою без судового контролю впродовж чотирнадцяти днів. Цей період був надзвичайно довгим, залишивши заявника не лише вразливим до свавільного втручання в його право на свободу, але й до катувань. Щодо гарантій, які передбачала турецька правова система, **Суд урахував, безсумнівно, серйозну проблему тероризму на південному сході Туреччини, а також труднощі, з якими держава зіштовхнулася, вживаючи ефективних заходів боротьби з нею. Утім Суд не був переконаний, що гострота становища вимагала утримувати заявника під вартою за підозрою в терористичних злочинах упродовж чотирнадцяти чи більше днів без права листування та спілкування, а також без доступу до судді чи іншого представника суду.**

Окрім інших справ, див. також такі: **[Демір та інші проти Туреччини \(Demir and Others v. Turkey\)](#)**, рішення від 23 вересня 1998 року; **[Нурай Шен проти Туреччини \(Nuray Sen v. Turkey\)](#)**, рішення від 17 червня 2003 року; **[Білен проти Туреччини \(Bilen v. Turkey\)](#)**, рішення від 21 лютого 2006 року.

[А. та інші проти Сполученого Королівства \(№ 3455/05\) \(A. and Others v. the United Kingdom \(no. 3455/05\)\)](#) (див. також вище, ст. 5)

19 лютого 2009 року (рішення – Велика Палата)

Палата лордів в останній інстанції ухвалила рішення від 16 грудня 2004 року щодо позову заявників до національних судів, у якому вони заперечують законність відступу від зобов'язань, про який повідомили в листопаді 2001 року відповідно до статті 15 Конвенції. Палата встановила наявність надзвичайної ситуації, що загрожувала життю нації, однак визнала, що порядок ув'язнення раціонально не відповідав на загрози безпеці, а тому було непропорційним. Палата обґрунтувала, зокрема, наявність доказів того, що громадяни Сполученого Королівства також були причетними до терористичних мереж, пов'язаних із Аль-Каїдою, а порядок ув'язнення не виправдано піддавав дискримінації іноземних громадян. З огляду на це

Палата лордів подала заяву щодо несумісності із Законом про права людини й анулювала наказ про відступ. Однак частина 4 оскарженого Закону про боротьбу з тероризмом, злочинністю та безпеку від 2001 року залишалася чинною, доки Парламент не скасував її в березні 2005 року. Щойно ув'язнених заявників було звільнено, згідно із Законом про запобігання тероризму від 2005 року, до них було застосовано заходи щодо обмеження свободи.

Суд встановив, що вибір урядом і Парламентом заходів імміграції для усунення проблеми безпеки (дійсної та неминучої загрози терористичної атаки після 11 вересня 2001 року) призвів до неможливості вирішити проблему належним чином, водночас створивши непропорційний і дискримінаційний тягар ув'язнення на невизначений строк для однієї групи осіб, яких підозрювали в тероризмі. Загроза йшла від громадян Великої Британії та іноземних громадян, тому не було суттєвих відмінностей у потенційному негативному впливі ув'язнення без висунутих звинувачень на громадян та негромадян. З огляду на це Суд встановив **порушення пункту 1 статті 5** Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність), оскільки заходи відступу від зобов'язань були непропорційними, адже вони передбачали не виправдано неоднакове ставлення до громадян та негромадян.

Шахін Алпай проти Туреччини (Sahin Alpay v. Turkey) і Мехмет Хасан проти Туреччини (Mehmet Hasan Altan v. Turkey) (див. також вище, ст. 6)

20 березня 2018 року (рішення Палати)

Ці справи стосувалися скарг двох журналістів, яких заарештували й утримували під вартою після спроби військового перевороту 15 липня 2016 року. Уряд Туреччини стверджував, що, користуючись своїм правом на відступ від зобов'язань за Конвенцією, Туреччина не порушила положення Конвенції. У цьому контексті було зазначено, що існувала суспільна небезпека, яка загрожувала життю нації через ризики, зумовлені спробою військового перевороту, а також що вжиті національною владою заходи у відповідь на небезпеку були суворо необхідні, зважаючи на гостроту становища.

Суд, зокрема, зазначив, що Конституційний суд Туреччини висловив свою позицію щодо застосовності статті 15 Конституції Туреччини, стверджуючи, що гарантії права на свободу та особисту недоторканність були б позбавлені сенсу, якщо визнати, що людей можна взяти під варту без вагомих доказів учинення ними злочину. Отже, Конституційний суд Туреччини встановив, що позбавлення заявника свободи не відповідало гостроті становища. Цей висновок також був застосовним для розгляду Судом. Беручи до уваги статтю 15 Конвенції та відступ Туреччини від своїх зобов'язань, Суд постановив, як це зробив Конституційний суд Туреччини у своєму рішенні, що досудове тримання під вартою, яке не було "законним" і не було застосоване "відповідно до передбаченої законом процедури" з огляду на відсутність обґрунтованих підозр, не можна вважати заходом, що вимагала гострота ситуації. У цьому контексті Суд зазначив, що уряд Туреччини не надав жодних доказів, які б переконали його дійти висновку, відмінного від висновку Конституційного суду Туреччини. В обох справах Суд виявив **порушення пункту 1 статті 5** Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність).

Дивись також: **Алпарслан проти Туреччини (Alparslan Altan v. Turkey)**, рішення (Палата) від 16 квітня 2019 року; **Кавала проти Туреччини (Kavala v. Turkey)**, рішення (Палата) від 10 грудня 2019 року; **Бас проти Туреччини (Baş v. Turkey)**, рішення (Палата) від 3 березня 2020 року.

(3) Відступ від зобов'язань не може суперечити іншим зобов'язанням згідно з міжнародним правом

Бренніґан і Макбрайд проти Сполученого Королівства (Brannigan and McBride v. the United Kingdom) (див. також вище, ст. 4 і 7)

26 травня 1993 року (рішення)

Заявники вперше стверджували перед Судом, що важливою вимогою для дійсного відступу від зобов'язань за статтею 4 Міжнародного пакту ООН про громадянські та політичні права від 1966 року, стороною якого було Сполучене Королівство, було "офіційне проголошення" суспільної небезпеки. Оскільки такого проголошення

ніколи не було, відмова від зобов'язань була несумісною з іншими зобов'язаннями Сполученого Королівства відповідно до міжнародного права. На їхню думку, ця вимога передбачала офіційне проголошення, а не просту заяву в Парламенті.

Суд зазначив, що заява Міністра внутрішніх справ від 22 грудня 1988 року в Палаті громад, яка мала офіційний характер і оприлюднювала наміри Уряду щодо відступу від зобов'язань, цілком відповідала поняттю офіційного проголошення. У цій заяві Міністр детально пояснив причини ухвалення рішення Уряду про відступ і оголосив, що для повідомлення про відступ було вжито заходів відповідно до статті 15 Європейської конвенції та статті 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. З огляду на це Суд визнав позицію заявників щодо цього питання необґрунтованою, а також не виявив **порушення пункту 3 статті 5 Конвенції** (право на свободу та особисту недоторканність).

Процесуальні вимоги

На процесуальному рівні відповідно до пункту 3 статті 15 Європейської конвенції з прав людини держава, яка реалізує своє право на відступ, зобов'язана повідомити про це Генерального секретаря Ради Європи. Таке повідомлення має містити перелік ужитих заходів, їх причини і дату, з якої вони більше не застосовуються.

Неприйнятність статті 15 Конвенції за відсутності офіційного та публічного повідомлення про відступ від зобов'язань

Кіпр проти Туреччини (Cyprus v. Turkey)

4 жовтня 1983 року (звіт Європейської комісії з прав людини¹⁶)

Ця справа стосувалася ситуації на Північному Кіпрі після того, як Туреччина проводила там військові операції у липні та серпні 1974 року. Уряд Кіпру стверджував, що Туреччина продовжувала окупацію 40 % території Республіки Кіпр, і заявляв про порушення Туреччиною певних положень Конвенції.

Комісія підтвердила свої висновки в попередній справі «**Кіпр проти Туреччини**», зокрема про те, що, **якщо немає офіційного та публічного повідомлення про відступ від зобов'язань** із боку Туреччини, вона **не могла застосувати статтю 15 Конвенції до заходів, ужитих Туреччиною** стосовно осіб чи майна на північному Кіпрі. Заперечивши, що **застосування статті 15 є неприйнятним** тут, вона повідомила, що Туреччина порушила статтю 5 (право на свободу та особисту недоторканність) і статтю 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції (захист майна).

Інформація про вжиті заходи та підстави для них

Греція проти Сполученого Королівства (Greece v. the United Kingdom)

26 вересня 1958 року (звіт Європейської комісії з прав людини¹⁷)

Між 1955 і 1957 роками острів Кіпр, який у той час був британською колонією, пережив період напруги, зокрема через протести щодо незалежності й погіршення стосунків між грецькою спільнотою і турецькою меншиною. У цьому контексті уряд Сполученого Королівства у 1955 році вжив заходів, відступивши від своїх зобов'язань за статтею 15 Конвенції. Уряд повідомив Генерального секретаря Ради Європи в жовтні 1955 року, однак не надав інформації про заходи та підстави для їх застосування. Уряд Греції, який тоді скаржився на порушення Конвенції урядом Сполученого Королівства і адміністративними органами влади Кіпру, вважаючи першого відповідальним за дії другого, заявляв, що відповідні заходи відступу від зобов'язань не відповідали процесуальним вимогам пункту 3 статті 15 Конвенції.

¹⁶. Див. виноску 15 вище.

Комісія зазначила, що держави мають сповістити про відповідні заходи без неминучої затримки, надавши достатню інформацію про них, що дозволить іншим Високим Договірним Сторонам оцінити характер і ступінь відступу, який передбачали такі заходи. У цій справі тримісячний період між ужиттям заходів відступу та повідомленням про них був задовгим, його не можна було виправдати адміністративною затримкою внаслідок стверджуваної надзвичайної ситуації. Крім того, усна заява уряду Сполученого Королівства не супроводжувалася текстом про заходи, вжиті для відступу від зобов'язань за Конвенцією. Однак, визнаючи, що пункт 3 статті 15 Конвенції не надавав чітких вказівок щодо інформації, яку потрібно надати у повідомленні, а оскільки відповідне повідомлення було першим відповідно до цього положення, Комісія встановила, що від неї не вимагали зазначити, що в цій справі не було достатньо дотримано пункт 3 статті 15. Проте Комісія додала, що для успішного функціонування Конвенції було **дуже важливо, щоб опис заходів, вжитих згідно зі статтею 15, був частиною інформації, яку надала відповідна Висока Договірна Сторона.**

Лоулесс проти Ірландії №3 (Lawless v. Ireland (no. 3)) (див. також вище, ст. 3 і 6)

1 липня 1961 року (рішення)

20 липня 1957 року Уряд Ірландії надіслав Генеральному секретарю Ради Європи лист із повідомленням про набуття чинності 8 липня 1958 року частини II Закону про злочини проти держави (з поправками) від 1940 року і заявив: "... введення в дію [законодавчого акта], який наділяє спеціальними повноваженнями щодо арешту й тримання під вартою, [може] передбачати відступ від зобов'язань за Конвенцією..." Заявник оскаржив право уряду Ірландії покладатися на лист від 20 липня як на дійсне сповіщення про відступ, зокрема стверджуючи, що він не відповідав суворим вимогам пункту 3 статті 15 Конвенції.

Суд установив, що **уряд Ірландії виконав свої зобов'язання згідно з пунктом 3 статті 15** Конвенції. Він зазначив, що копії частини II Закону від 1940 року та Проголошення від 5 липня (опубліковане 8 липня), що вводило його в дію, було додано до листа від 20 липня 1957 року. У листі також пояснено, що було вжито відповідних заходів для "запобігання скоєнню злочинів проти громадського спокою та порядку, а також для запобігання підтримки інших військових чи збройних сил, окрім дозволених Конституцією". Таким чином, уряд Ірландії надав Генеральному секретарю всю необхідну інформацію про вжиті заходи та їх причини. Крім того, Уряд Ірландії надав цю інформацію Генеральному секретарю лише за 12 днів після набуття чинності заходів щодо відступу від зобов'язань згідно з Конвенцією, тож повідомлення було своєчасним. Насамкінець у Конвенції не було спеціального положення, яке б зазначало, що відповідні держави-учасниці мали оприлюднювати на своїй території повідомлення про відступ від зобов'язань, призначене Генеральному секретареві Ради Європи.

Аксой проти Туреччини (Aksoy v. Turkey) (див. також вище, ст. 4 і 8, та нижче, ст. 13)

18 грудня 1996 року (рішення)

6 серпня 1990 року уряд Туреччини надіслав листа Генеральному секретарю Ради Європи з повідомленням про існування загрози національній безпеці Туреччини в південно-східній Анатолії, і що 10 травня 1990 року вона ввела в дію два укази із силою законів (№ 424 та 425), які стосувалися регіону, де було введено надзвичайний стан, і наслідком яких міг бути відступ від зобов'язань, передбачених певними положеннями Конвенції. У другому листі від 3 січня 1991 року уряд Туреччини повідомив Генерального секретаря про набуття чинності Указу № 430, який обмежував попередні повноваження, які згідно з Указами № 424 та 425 надавали губернаторам регіону, в якому було введено надзвичайний стан.

¹⁷. Див. виноску 15 вище.

Ніхто з тих, хто виступав перед Судом, не заперечував, що повідомлення Турецької Республіки про відступ від зобов'язань відповідало формальним вимогам пункту 3 статті 15, тобто інформувало Генерального секретаря Ради Європи про заходи, вжиті щодо відступу від зобов'язань за Конвенцією, та їх підстави. **Суд повторив, що він мав компетенцію вивчати це питання за власною ініціативою** та, зокрема, питання того, **чи повідомлення Туреччини про відступ від зобов'язань містило достатньо інформації про відповідні заходи**, що дозволило тримати заявника під вартою принаймні чотирнадцять днів без судового контролю відповідно до вимог пункту 3 статті 15. Однак, ураховуючи його висновок про те, що оскаржуваного заходу не вимагала гострота становища (див. вище), Суд постановив, що не потрібно виносити рішення щодо цього питання.

Сакік та інші проти Туреччини (Sakik and Others v. Turkey)

26 листопада 1997 року (рішення)

Ця справа стосувалася арешту й тримання під вартою в приміщенні для перебування затриманих у відділі поліції шести членів Великих національних зборів Туреччини, які постали перед національним судом із безпеки. Уряд Туреччини стверджував, що, скориставшись своїм правом на відступ від зобов'язань згідно зі статтею 15 Конвенції, у цій справі Туреччина не порушила статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність). Заявники, зі свого боку, вважали, що відповідний відступ від зобов'язань не стосувався заходів, ужитих щодо них.

Суд зазначив, що законодавчі Укази № 424, 425 та 430, про які було згадано у повідомленні про відступ від зобов'язань від 6 серпня 1990 року та в листі від 3 січня 1991 року, відповідно до описового підсумку свого змісту стосувалися лише регіону, де було проголошено надзвичайний стан, до якого згідно з текстом відступу не входило місто Анкара. Проте арешт і тримання заявників під вартою відбулися в Анкарі спочатку за наказом прокурора, призначеного для Національного суду з питань безпеки в Анкарі, а пізніше - суддів цього суду. На думку уряду Туреччини, це не було перешкодою для застосування відступу, а факти справи були лише продовженням терористичної кампанії, яку проводили в регіоні на південному сході Туреччини, де було проголошено надзвичайний стан. **Суд установив, що в цій справі, якби під час оцінювання територіального масштабу відступу він розширював його дію до території, якої явно не названо у повідомленні, це б суперечило предмету й меті статті 15.** З огляду на це відповідний відступ **за критерієм місця** був незастосовним до фактів справи, тому не було потреби визначати, чи відповідав він вимогам статті 15.

Окрім іншого, *дивись також*: **Абдулсамет Яман проти Туреччини (Abdülşamet Yaman v. Turkey)**, рішення від 2 листопада 2004 року; **Юрттас проти Туреччини (Yurttas v. Turkey)**, рішення від 27 травня 2004 року.

Інформація про час, коли такі заходи перестали застосовуватись

Броган та інші проти Сполученого Королівства (Brogan and Others v. the United Kingdom)

29 листопада 1988 року (рішення)

Чотирьох заявників, яких підозрювали в терористичних актах, заарештувала поліція в Північній Ірландії у вересні та жовтні 1984 року після того, як їх допитували впродовж періодів від чотирьох днів і шести годин до шести днів і шістнадцяти з половиною годин, а потім звільнили без висунення обвинувачень чи можливості постати перед суддею. Уряд Сполученого Королівства неодноразово посилався на існування особливо складних обставин у Північній Ірландії, зокрема на загрози організованого тероризму.

Серед іншого, Суд зазначив, що 22 серпня 1984 року **Уряд Сполученого Королівства повідомив Генерального секретаря Ради Європи про відкликання повідомлення про відступ**, надісланого відповідно до статті 15 Конвенції, через надзвичайну ситуацію в Північній Ірландії. Отже, у цьому провадженні не було потреби розглядати, чи відступ Сполученого Королівства від

зобов'язань за Конвенцією міг бути дозволеним згідно зі статтю 15 через терористичну кампанію в Північній Ірландії. Далі потрібно було розглянути, щодо яких скарг **статті Конвенції залишалися повністю застосовними. Однак це не перешкоджало належній увазі до основних обставин справи.** У контексті статті 5 Суд повинен визначити важливість, якою слід наділити ці обставини, і з'ясувати, чи в цій справі досягнуто балансу відповідно до застосовних положень цієї статті з урахуванням їхнього формулювання та загального предмета й мети. Суд постановив, що **пункт 3 статті 5 Конвенції було порушено**, ураховуючи, що період тривалістю чотири дні та шість годин або більше не можна було вважати таким, який відповідає вимозі щодо негайності.

Нематеріальні права чи права, від яких не можна відступити

Стаття 2 Конвенції (право на життя)

МакКанн та інші проти Сполученого Королівства (Mc Cann and Others v. the United Kingdom)

27 вересня 1995 року (рішення)

Троє членів Тимчасової ІРА, яких підозрювали у володінні пультом дистанційного керування для підривання бомби, були застрелені на вулиці в Гібралтарі солдатами СПС (спеціальної повітряної служби). Заявники, спадкоємці покійних, стверджували, що використання смертоносної сили службами безпеки було порушенням статті 2 Конвенції.

Суд встановив порушення статті 2 через той факт, що операцію можна було контролювати й організувати без необхідності вбивати підозрюваних. Суд, зокрема, зазначив, що **стаття 2** "...не лише гарантувала право на життя, але й визначала обставини, коли позбавлення життя [могло] бути виправданим", тому вона **"є одним з основних положень Конвенції..., яке в мирний час не допускає відступу від зобов'язань за статтю 15"** (див. пункт 147 рішення).

Окрім інших справ, див. також такі: **Макараціс проти Греції (Makaratzis v. Greece)**, рішення (Велика Палата) від 20 грудня 2004 року, п. 56; **Ісаєва проти Росії (Isayeva v. Russia)** та **Ісаєва та інші проти Росії (Isayeva and Others v. Russia)**, рішення від 24 лютого 2005 року; **Джуліані та Гаджіо проти Італії (Giuliani and Gaggio v. Italy)**, рішення (Велика Палата) від 24 березня 2011 року, п. 174.

Стаття 3 Конвенції (заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження)

Аксой проти Туреччини (Aksoy v. Turkey) (див. також вище, ст. 4, 8 та 11)

18 грудня 1996 року (рішення)

У листопаді 1992 року заявника заарештували й утримували під вартою за підозрою в допомозі та сприянні РПК. Він скаржився на різні форми жорстокого поводження: зав'язані очі під час допиту; підвішування за руки, зв'язані за спиною ("палестинське підвішування"); отримання електричних розрядів, які підсилювалися через поливання його водою; і насамкінець побиття, ляпаси та словесні образи.

Суд встановив порушення статті 3 Конвенції; поводження було настільки жорстоким, що його можна було класифікувати лише як катування. Суд зазначив зокрема: "Стаття 3, як неодноразово заявляв Суд, є втіленням однієї з основних цінностей демократичного суспільства. Навіть за найскладніших обставин, зокрема у процесі боротьби з організованим тероризмом і злочинністю, Конвенція категорично забороняє катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання. На відміну від більшості основних положень Конвенції,... **Стаття 3** не передбачає винятків і **відступів за статтю 15, навіть у разі суспільної небезпеки, що загрожує життю нації...**" (пункт 62 рішення).

Окрім інших справ, див. також такі: **Ірландія проти Сполученого Королівства (Ireland v. the United Kingdom)**, рішення від 18 січня 1978 року, п. 163; **Сорінг проти Сполученого Королівства (Soering v. the United Kingdom)**, рішення від 7

липня 1989 року, п. 88; [Чahal проти Сполученого Королівства \(Chahal v. the United Kingdom\)](#), рішення від 15 листопада 1996 року, п. 79; [Сааді проти Італії \(Saadi v. Italy\)](#), рішення (Велика Палата) від 28 липня 2008 року, п. 127; [Ель-Масрі проти "Колишньої Югославської Республіки Македонія" \(El-Masri v. "The former Yugoslav Republic of Macedonia"\)](#), рішення (Велика палата) від 13 грудня 2012 року, п. 195; [Аль Нашірі проти Польщі \(Al Nashiri v. Poland\)](#), рішення від 24 липня 2014 року, п. 507.

Оджалан проти Туреччини № 2 (Öcalan v. Turkey (no. 2))

18 березня 2014 року (рішення)

Заявник, засновник незаконної організації РПК, скаржився на неможливість зменшення тяжкості його покарання у вигляді довічного позбавлення волі, а також на умови тримання під вартою на острові Імралі (його соціальна ізоляція й обмеження у спілкуванні з родичами й адвокатами через телефон чи побачення).

Суд постановив, що статтю 3 Конвенції було порушено, оскільки умови ув'язнення заявника до 17 листопада 2009 року становили нелюдське поводження, але Суд не виявив порушення статті 3 щодо наступного періоду. Суд зазначив зокрема: "Стаття 3 Конвенції закріплює одну з основних цінностей демократичного суспільства. Навіть за найбільш важких обставин, таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю, Конвенція категорично забороняє будь-яке катування чи нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, незважаючи на обставини поведінки потерпілого... У сучасному світі держави зіштовхуються з реальними труднощами, захищаючи своє населення від терористичного насильства. Однак, на відміну від матеріальних статей Конвенції..., стаття 3 не передбачає винятків і **відступів** від пункту 2 статті 15, навіть у разі суспільної небезпеки, що загрожує життю нації..." (див. пункти 97–98 рішення).

Пункт 1 статті 4 Конвенції (заборона рабства та примусової праці)

Ранцев проти Кіпру та Росії (Rantsev v. Cyprus and Russia)

7 січня 2010 року (рішення)

Заявник був батьком молодої жінки, яка померла на Кіпрі, куди поїхала на роботу в березні 2001 року. Він стверджував, що поліція Кіпру не зробила всього можливого, щоб захистити його доньку від торгівлі людьми, доки вона була ще живою, чи покарати винних після її смерті. Він скаржився, що органи влади Росії не змогли розслідувати стверджувану торгівлю людьми стосовно його доньки й подальшу її смерть та вжити заходів для захисту її від ризику торгівлі людьми.

Суд встановив, що Кіпр не виконав своїх позитивних зобов'язань згідно зі статтею 4 Конвенції, а також що Росія теж порушила цю статтю через не проведення розслідування того, як та де було завербовано доньку заявника, та вжити заходи для встановлення осіб, відповідальних за її вербування, і використаних ними методів вербування. Суд повторив, зокрема, наступне: "...разом зі статтями 2 та 3, **стаття 4** закріплює одну з основних цінностей демократичних суспільств, з яких складається Рада Європи... На відміну від матеріальних статей Конвенції..., стаття 4 не передбачає винятків і **відступів** за пунктом 2 статті 15, навіть у разі суспільної небезпеки, що загрожує життю нації..." (див. пункт 283 рішення).

Окрім інших справ, див. також такі: [Сіліадін проти Франції \(Siliadin v. France\)](#), рішення від 26 липня 2005 року, п. 112; [C.N. проти Сполученого Королівства \(№ 4239/08\) \(C.N. v. the United Kingdom \(no. 4239/08\)\)](#), рішення від 13 листопада 2012 року, п. 65; [Стаммер проти Австрії \(Stummer v. Austria\)](#), рішення (Велика Палата) від 7 липня 2011 року, п. 116.

Стаття 7 Конвенції (ніякого покарання без закону)

Дель Ріо Прада проти Іспанії (Del Río Prada v. Spain)

21 жовтня 2013 року (рішення – Велика Палата)

Справа стосувалася відкладення остаточного звільнення особи, засудженої за

терористичні злочини на підставі нового підходу, в основі якого була судова практика, відома під назвою "доктрина Перота", впроваджена Верховним Судом після призначення покарання заявниці. Заявниця, зокрема, скаржилася, що Верховний Суд відступив від судової практики щодо пом'якшення вироку після її засудження ретроспективно, таким чином продовживши термін її ув'язнення майже на дев'ять років.

Суд встановив порушення статті 7 Конвенції, оскільки заявниця відбувала покарання у вигляді позбавлення волі впродовж довшого терміну, ніж той, який передбачало законодавство Іспанії на момент її засудження. Суд зазначив зокрема: "**Гарантія, закріплена у статті 7**, яка є важливим елементом верховенства права, посідає чільне місце в системі захисту Конвенції, як це засвідчено тим, що відступ від неї заборонений відповідно до статті 15 навіть у воєнний час чи в період іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації" (пункт 77 рішення).

Окрім інших справ, див. також такі: [**Еджер і Зейрек проти Туреччини \(Ecer and Zeyrek v. Turkey\)**](#), рішення від 27 лютого 2001 року, п. 29;

[**Кафкаріс проти Кіпру \(Kafkaris v. Cyprus\)**](#), рішення (Велика Палата) від 12 лютого 2008 року, п. 137; [**М. проти Німеччини \(№ 19359/04\) \(M. v. Germany \(no. 19359/04\)\)**](#), рішення від 17 грудня 2009 року, п. 117.

Стаття 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі)

У пункті 3 статті 4 Протоколу № 7 зазначено: "**Жодні відступи від положень цієї статті на підставі статті 15 Конвенції не допускаються.**"

Протокол № 6 до Конвенції про скасування смертної кари та
Протокол № 13 про скасування смертної кари за будь-яких обставин

[**Аль-Саадоон та Муфдхі проти Сполученого Королівства \(Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom\)**](#)

2 березня 2010 року (рішення)

Заявників, двох громадян Іраку, які були мусульманами-сунітами, звинуватили у причетності до вбивства двох британських солдатів незабаром після вторгнення до Іраку в 2003 році. Вони поскаржилися, що переведення їх британською владою в іракську в'язницю поставило їх під загрозу страти через повішення.

Суд встановив, що було порушено статтю 3 Конвенції та не було потреби ухвалювати рішення щодо того, чи було порушено статтю 2 Конвенції чи статтю 1 Протоколу № 13. Що стосується останнього, він зазначив: "стосовно тих держав, які мали зобов'язання за нею, право не бути підданим смертній карі на підставі статті 1 Протоколу № 13, **яке не допускає відступу** та застосовується за всіх обставин і разом із правами у статтях 2 та 3 є основоположним правом, що закріплює одну з основних цінностей демократичного суспільства, з якого складається Рада Європи" (пункт 118 рішення).

Міжнародні збройні конфлікти і відсутність офіційного відступу від зобов'язань відповідно до статті 15 Конвенції

[**Хассан проти Сполученого Королівства \(Hassan v. the United Kingdom\)**](#)

16 вересня 2014 року (Велика Палата)

Ця справа стосувалася захоплення громадянина Іраку – брата заявника – британськими збройними силами та його тримання під вартою в таборі Кемп-Букка в Іраку під час військових дій у 2003 році. Заявник також стверджував, що арешт і ув'язнення його брата були свавільними та незаконними, а також не передбачали процесуальних засобів захисту. Сполучене Королівство не подавало офіційних запитів відповідно до статті 15 Конвенції, що дозволило б відступити від своїх

зобов'язань за статтею 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність) стосовно своїх операцій в Іраку. Натомість у своїх заявах Уряд просив Суд не застосовувати зобов'язань Сполученого Королівства за статтею 5 чи в інший спосіб тлумачити їх у світлі повноважень на тримання під вартою згідно з міжнародним гуманітарним правом.

Суд зазначив, зокрема, що держави-учасниці зазвичай не відступали від своїх зобов'язань за статтею 5 Європейської конвенції з прав людини (право на свободу та особисту недоторканність) задля затримання осіб на підставі Третьої та Четвертої Женевських Конвенцій¹⁸ під час міжнародних збройних конфліктів. Таку практику було відображено у державній практиці за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. У світлі цих міркувань Суд визнав аргумент Сполученого Королівства про те, що відсутність офіційного відступу від зобов'язань за статтею 15 не перешкождала Суду враховувати контекст положень міжнародного гуманітарного права під час тлумачення та застосування статті 5 у цій справі. Утім, відповідно до судової практики Міжнародного суду, Європейський суд ухвалив, що гарантії відповідно до Європейської конвенції з прав людини продовжують застосовувати навіть у ситуаціях міжнародних збройних конфліктів, хоча підлягають тлумаченню з урахуванням положень міжнародного гуманітарного права. Через співіснування гарантій, передбачених міжнародним гуманітарним правом і Європейською конвенцією у період збройних конфліктів, підстави для позбавлення свободи, викладені у статті 5, повинні, наскільки це можливо, враховувати затримання військовополонених і утримування під вартою цивільних, які становлять ризик для безпеки відповідно до Третьої та Четвертої Женевських конвенцій. Суд пам'ятав про той факт, що інтернування в мирний час не охоплюється позбавленням свободи, що врегульовано статтею 5 Конвенції, без застосування повноважень щодо відступу згідно зі статтею 15. Лише у випадках міжнародного збройного конфлікту, коли взяття військовополонених і ув'язнення цивільних, які становлять загрозу для безпеки, є прийнятними характеристиками міжнародного гуманітарного права, можна тлумачити статтю 5 як таку, що дозволяє здійснення таких заходів.

За обставин справи Суд постановив, що захоплення та ув'язнення брата заявника були сумісними з повноваженнями Сполученого Королівства відповідно до Третьої та Четвертої Женевських конвенцій, а тому не були свавільними. Таким чином, Суд ухвалив, що не мали місце порушення **пунктів 1, 2, 3 та 4 статті 5 Європейської конвенції з прав людини**.

Тексти та документи

Див. зокрема:

- [Посібник щодо статті 15 Європейської конвенції з прав людини - Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації \(Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights – Derogation in time of emergency\)](#), звіт, який підготував Директорат юрисконсульта
- [Національна безпека та європейська судова практика \(National security and European case-law\)](#), звіт, який підготував Відділ досліджень Суду
- [Тероризм та Європейська конвенція з прав людини \(Terrorism and the European Convention on Human Rights\)](#), інформаційний бюлетень, який підготувала прес-служба Суду

Контактні дані для ЗМІ:

Tel.: +33 (0)3 90 21 42 08

¹⁸. Є чотири [Женевські Конвенції від 12 серпня 1949 року](#): Третя Женевська конвенція стосується поводження з військовополоненими, а Четверта – захисту цивільного населення під час війни